
Osmanlı'dan Günümüze Türk Topraklarında Girişimcilik Serüvenine Dair Bir Değerlendirme

---

Hakan CANDAN*

ÖZET

Girişimcilik son dönemde ülkelerin gelişme ve kalkınma hedeflerine ulaşmalarında önemli bir olgu haline gelmiştir. Kimi ülkeler, toplum yapısı ve kültürel birikimi gibi koşullardan dolayı girişimcilik açısından çok uygun bir ortama sahip iken, Türkiye gibi bazı ülkeler ise tarihsel derinliklerinden gelen bir takım özellikleri nedeniyle bir türlü uygun bir girişimcilik ortamını oluşturmayı başaramamışlardır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nden bu yana ülke topraklarındaki girişimcilik serüveninin kritik aşamaları, ayrı ayrı ele alınmıştır. Girişimcilik açısından var olan engeller ve sorunlar değerlendirilmiştir. Türk toplumunun kültürel özellikleri yanında devlet mekanizmasının işleyişinden kaynaklanan sorun ve engellerin, öne çıkanlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Ortamı, Türkiye

AN EVALUATION OF THE STORY OF ENTREPRENEURSHIP FROM OTTOMAN TO THE PRESENT

ABSTRACT

Entrepreneurship has become an important fact in countries' reaching their development and advance aims lately. While some countries have very appropriate environment for entrepreneurship thanks to their social structure and cultural richness, some others, like Turkey, couldn't create such an appropriate environment because of some of their features coming from their historical perspective. In this study, critical stages of entrepreneurship adventures in motherland since Ottoman Empire have been dealt. Existing obstacles and problems of entrepreneurship have been evaluated. Besides Turkish society's cultural features, problems and obstacles arising from operations of state mechanism have been seen as being primary considerations.

Key words: Entrepreneurship, Entrepreneurship atmospher, Turkey

---

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD.

1. GİRİŞ

Girişimcilik birçok çalışmada ortaya konulduğu gibi bir ülkedeki ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı etkileyen önemli bir etkidir. Bu konuda yapılan tanımların birçoğunun vurguladığı nokta, girişimciliğin sosyal ve ekonomik tarafını öne çıkarmaktadır. Ekonomiye katkısı, istihdam olanaklarını arttırması, ortaya çıkan yeniliklerle piyasalara canlılık getirmesi, rekabetin var olması nedeniyle verimliliğin sağlanması, teknolojik gelişmenin itici gücü olması girişimcilik konusundaki ilk akla gelen olumlu özelliklerdir. Gelişmiş batı dünyası örneklerinde, girişimciliğin bu ülkelerdeki ekonomik ve sosyal dönüşümü sağlayan bir etken olduğu görülmektedir. Tersine henüz gelişimini tamamlayamayan ülkelerin bu durumda oluşlarının sebepleri arasında, bu ülkelerin girişimci faaliyetlere uygun ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları sağlayamamış olmaları bulunmaktadır. Birkaç yüzyıl öncesinden itibaren serbest girişimcilerin lokomotif olarak gelişmeyi ve sosyal dönüşümünü sağlamış batı ülkelerinin hemen kapı komşusu olan Osmanlı-Türk devletleri bugüne kadar gerekli olan gelişimi gösterememişlerdir. Bu olumsuz durumun sebebini mevcut dini, sosyal ve kültürel özelliklerimizde mi, yoksa girişimcilik için uygun koşulları bir türlü sağlayamamış olmamızda mı aramalıyız? Çalışmanın amacı, bu temel sorulara cevap aramaktır. Çalışma, geçmişte girişimcilik alanında yapılan çeşitli yerli ve yabancı çalışmalardan ikinci elden verilerin taranması ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi yöntemiyle teorik kapsamlı bir çalışma olmuştur. Bu çalışmada, girişimciliğin kavramsal çerçevesi başlangıç bölümünde ele alındıktan sonra Osmanlı-Türk coğrafyasındaki yaşamış olduğu macera ele alınmıştır. Buna göre literatür taramasıyla geçmiş çalışmalardan Osmanlı dönemi ve cumhuriyet dönemi iki ayrı başlık halinde incelenmiştir. Cumhuriyet dönemi kendi içindeki öne çıkan dönüm noktaları itibariyle altı başlık altında daha ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Bir sonraki aşamada günümüzün girişimcilik ortamına dair engeller ve sorunlar çeşitli araştırma raporları ve diğer çalışmalardan faydalanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak, sonuç ve değerlendirme bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TANIMLAR

Girişimcilik konusu ekonomik, sosyal, psikoloji gibi farklı alanlardan beslenen bir kavram olması sebebiyle, farklı bakış açılarından çeşitli anlamlar kazanmıştır. Buna bağlı olarak birçok düşünür, girişimcilik kavramını kendi penceresinden tanımlamıştır. Her ne kadar geçmiş döneme nazaran girişimcilik konusuna yapılan atıflar çoğalsa da üzerinde görüş birliği sağlanan bir tanımlamaya ulaşılamamıştır. İlk bakışta, bu durum bir olumsuzluk gibi algılsa da aslında tanımların farklılaşması girişimcilik konusunun ne kadar geniş bir alana yayıldığına kanıtı sayılabilir.

Girişimcilik teorisini literatüre ilk yerleştiren isim olarak genel kabul gören Cantillon, girişimciliğin daha çok belirsizlik karşısında risk alabilme fonksiyonunu öne çıkarmıştır. Cantillon'a göre girişimci belirsizlik ortamında iş yapan kişi olarak tanımlanır (Akın, 2007: 94). Bu kişinin örneğin gündelik piyasada çiftçiden ürünleri belli bir fiyat üzerinden satın alıp belirsiz bir fiyattan pazarlayabilme cesareti o kişinin bu faaliyeti karşılığında elde etmeyi

Hakan CANDAN

umduğu kar beklentisinden kaynaklanır. Cantillon girişimcilik bağlamında toplumu iki ayrı sınıfa ayırmıştır. Bunlar, geliri belirli olanlar ve geliri belirsiz olanlar diye sıralanmaktadır ve girişimciler geliri belirsiz olan toplumsal sınıfta yer almaktadır (Uygun, 2006:6). J.B.Say'a göre ise bir bireyin girişimci sayılabilmesi için bazı özelliklere sahip olabilmesi gerekir. Bu özellikleri sıralamak gerekirse; dünya bilgisine sahip olmak, bir ürünün tahmini talep miktarını tespit etmek, müşteri potansiyeli yaratmak, üretim maliyetlerini hesaplamak şeklinde sayabiliriz. Yani, Say'a göre, girişimci hem üretim hem de dağıtım ve pazarlama aşamasında koordinasyon rolünü üstlenmiş olan ve risk üstlenerek yukarıda sayılan yöneticilik içerikli özelliklerin hepsine birden sahip olan kişidir (Alp, 2009: 6).

Girişimcilik üzerine yapılan çalışmaların içinde önemli bir yere sahip olan Avusturya İktisat Okulu ekolünün temsilcilerinden olan Mises 'e göre girişimci piyasa verilerinde meydana gelen değişimleri takip ederek bunlara göre eylemde bulunan kişidir. Ayrıca Mises, bugün özellikle ülkemizde ciddi şekilde eleştirilen memuriyet anlayışına dikkat çeker ve bireylerin hayata memur olarak atıldıktan sonra yeniden özel teşebbüs alanına dönebilmelerinin oldukça zor olduğunu öne sürer (Akın, 2003: 31).

Girişimcilik teorisinin önemli kişilerinden biri sayılan Schumpeter, konuyu genel olarak yenilikçilik kavramının etrafında şekillendirmiştir. Girişimci olabilmek için bir bireyin mutlaka bir işletmenin veya sermayenin sahibi olmasına gerek olmadığını savunan Schumpeter, daha önce mevcut durumda bulunmayan bir yeniliği veya fikri ortaya atan çalışanların da girişimci sayılabileceğini anlatır. Ona göre, girişimci kar elde etmeyi ister ve bu amacına ulaşmak için kendini mevcut durumda olmayan yenilikler yaratmak zorunda hisseder. Schumpeter'e göre, mevcut kaynakları eski ve modası geçmiş işlerden daha verimli ve yeni işlere yönelten girişimcilik modern ekonominin özüdür (Güney, 2008: 10). Girişimcinin yeni üretim yöntemlerini kullanarak, daha önce kullanılmayan yeni kombinasyonlar meydana getirip ekonomideki dengeyi bozarak "yaratıcı yıkım" adı verilen bir sürece neden olacağını öne süren Schumpeter konuyu doğrudan yenilik ve yaratıcılık ile bağlı hale getirir (Akın, 2007: 96).

Neo-klasik yaklaşımın öncülerinden olan Alfred Marshall'a göre, girişimci mal ve hizmet üretmenin yanı sıra firma içerisindeki kontrol ve denetim fonksiyonlarını yerine getirirken bu eylemlerden doğacak bütün risk ve sorumlulukları üstlenen kişidir (Güney, 2008: 6). Girişimciliğin tam anlamıyla gerçekleşmesi için sadece risk üstlenip sorumluluğu almakla olmayacağını anlatan Marshall, üretim aşamasında ürünün maliyet hesaplamasının ve bu maliyet hesaplamasını gerçekleştirirken kullanılan yeni tekniklerin de girişimciliğin önemli aşamalarını oluşturduğu gerçeğinin unutulmamasını belirtir (Alp, 2009: 6-7).

Girişimciyi belirsizlik kavramı etrafında şekillendirerek tanımlayan Knight; belirsizlik durumu karşısında cesaretle tepki verip, kendisi ve etrafındakiler için girişimin riskini üstlenebilen kişinin, girişimci sayılabileceğini öngörmüştür. Gelecekle ilgili başarılı tahminler yapmanın girişimci olabilmenin en önemli kuralı olduğunu ileri süren Knight, gelecekte ne talep edeceği bilinmeyen tüketici bireylerin olduğu bir ortamda geleceği görerek ve buna bağlı olarak risk alıp başarılı bir üretimi gerçekleştirme sürecini yöneten kişinin gerçek girişimci olduğunu söyler (Alp, 2009: 7).

Max Weber'e göre ise bir girişimciden bahsedebilmek için öncelikle yaşadığı alanda sosyal, kültürel ve dini anlamda uygun bir ortamın varlığı çok önemlidir. Bu anlamda Protestan ahlakının girişimciliğe en uygun yapıyı sunduğunu ileri süren Weber, batı Avrupa ülkelerinin ekonomik gelişimlerdeki başarısının arkasında Protestan ahlakının girişimcilere sunduğu ekonomik, sosyal ve kültürel özgürlüklerin öneminden bahseder. Girişimciliği Protestan ahlakı çevresinde şekillendiren düşünür, kapitalizmin gelişmesinin esas sebebinin bu anlayıştan geçtiğini ileri sürer (Çakmak, 2003: 62).

Gelecekteki belirsizlik ortamının girişimci bireylere tahminlerde bulunma ve ortaya çıkabilecek fırsatları yakalama imkanı sunacağını düşünen Kirzner, girişimcilik tanımını yeni şeyler öğrenme ve gözü açıklık/uyanıklık kavramı etrafında şekillendirir. Ona göre girişimci, pazardaki bir malı ucuz alıp daha pahalıya satmalıdır. Bu eylemi gerçekleştirebilmek için de, girişimcinin sürekli yenilikleri takip ederek tetikte beklemesi gerekmektedir (Akın, 2007: 97).

3. GİRİŞİMCİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Girişimcilik kavramı sözcük olarak Fransızca 'entreprendre' sözcüğünden türemiştir (Top, 2006: 4) . Bu kavram ilk başlarda genellikle bireylerin toprak sahipleri ve devlet tarafından ihale edilen işlerin yapımını ve yönlendirmesini üstlenmesi anlamında kullanılmıştır. İngiliz dilinde kullanımı ve anlamı incelendiğinde ise girişimcilik kavramı, yüklenmek, üzerine almak, üstlenmek, taahhüt etmek, denemek, kalkışmak, tehlikeye atılmak, şansa bırakmak, göze almak anlamlarına gelen fiiller olarak karşımıza çıkmaktadır (Uygun, 2006: 6).

Sanayi devrimi, girişimciliğin tarihsel gelişimi açısından bir dönüm noktası diyebiliriz. Kaynaklar genel olarak girişimciliğin geçmişini iki dönem halinde inceler ve temel ayıraç olarak sanayi devrimini esas alır. İnsan ihtiyaçlarının karşılanması, aslında ticaret kavramını insanlık tarihinin ilk zamanlarına kadar götürmektedir. İnsanlar ilk dönemlerde gündelik ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla aldıkları bir mala karşılık kendi ellerinde bulunan başka bir malı karşı tarafa takas etme yoluyla farkında olmadan çeşitli ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Takas ekonomisinin yerini, alınan malın karşılığında para ödemesinin aldığı yedinci yüzyıldan sonra artık tüccarlar ellerindeki malları kendi ülkelerinde pazarlamayla yetinmemiş ve sınır ötesi ticarete başlamışlardır (Çakmak, 2003: 64). Aslında bu dönemde tüccarlar bilinçli bir şekilde hareket etmedikleri halde, sanayi devriminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bir takım alt yapı çalışmalarını başlatmışlardır. Bu dönemde yapılan çalışmaların etkisi sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda ileri dönemlerde ortaya çıkacak olan siyasi, hukuki ve kültürel değişikliklerin ve bu değişikliklerin oluşturacağı yeni dünya düzeninin de temelleri atılmıştır.

Kilisenin etkisinin azaldığı aydınlanma döneminde, Avrupa'da önce büyük toprak sahipleri ondan sonra da burjuvazi kesim diye nitelendirilen sanayi girişimcilerinin etkisinin açıkça hissedildiği bir ekonomik yaşam ortaya çıkmıştır. Yenilenen ve değişen bu ekonomik yapıdan ister istemez yaşayan halk sosyal yönden de etkilenmiş ve değişikliklere uğramıştır. Ekonomideki bu gelişmelere paralel olarak toplumda sermaye kesimi ve işçi kesimi şeklinde yapılanan iki kutuplu bir sınıflandırma meydana gelmiştir. Bu dönemden sonra Avrupa'daki girişimcilik ortamı için gereken özgürlük ortamı yavaş yavaş

sağlanmış ve bununla beraber ekonomik kalkınma anlamında giderek büyüyen bir süreç başlamıştır. Sanayileşme sürecini tamamlamış Avrupa ülkelerinin hepsinde benzer girişimcilik serüveninin yaşandığını görebiliriz. Ancak araştırmacıların ortak görüşü, girişimcilik açısından Avrupa'daki uygun ortamı sağlayan ilk ülkenin İngiltere olduğu yönündedir (Çakmak, 2003: 72). Özellikle sanayi devriminin İngiltere merkezli olması, kapitalist ekonomik yapı ve toplum biçimi İngiltere'nin bu alanda dünyanın öncüsü olmasını sağlamıştır. Daha sonraki yıllar Avrupa'daki Hollanda, Almanya, Fransa gibi birçok ülke ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın, serbest girişimcilerin ekonomik hayata yaptığı katkıyla gerçekleşeceğini anlamışlardır. Avrupa'nın, liberal ekonomik politikaları benimseyen uygulamaları yenedünyanın ekonomik devi ABD'de daha da ileri boyutta uygulanmıştır.

1929 ekonomik buhranıyla bütün dünyada egemen anlayış haline gelen Keynezyen politikalar ile bir süreliğine serbest girişimciliğin yanında devletin de ekonomiye katılımı ve müdahalesini olumlayan bir anlayış ortaya çıkmıştır. İkinci dünya savaşı sonrasında itibaren bu ekonomi politikalarında tekrar liberal bir anlayışa doğru yönelişi görmek mümkündür. Ancak Avrupa'nın bu dönüşümü ABD ile kıyaslandığında tam olarak gerçekleştirmediğini öne süren araştırmacılar bulunmaktadır. Hauser (2000), Avrupa'da girişimcilik konusunu ele aldığı çalışmasında, Avrupa ve ABD arasındaki mesafenin kapanmadığını ileri sürmektedir. Buna gerekçe olarak da, Avrupa'da devletlerin ekonomiye müdahalelerinin olduğunu ve serbest girişimciler için uygun ortamın ABD'ye göre yeterince bulunmadığını söylemektedir.

Üçüncü dünya ülkelerinde ise, ekonomik gelişme konusundaki uygulanan politikalar farklılıklar göstermiştir. Çoğunlukla otoriter yönetimlerin iş başında olduğu bu ülkelerdeki ekonomi politikaları açısından da liberal bir anlayıştan söz etmek mümkün değildir. Bu noktada söz konusu ülkelerde eksik olanın girişimciler değil, girişimciye oyun alanı açacak piyasa odaklı kurumların eksikliğidir. Doğu Avrupa ve Rusya, Afrika, Latin Amerika, Güney Asya ve Ortadoğu'da ki fakirlik probleminin gerisindeki sebebi burada aramak mümkündür (Akın, 2008: 102).

4. TÜRKİYE'DE GİRİŞİMCİLİK

Türkiye'yle ilgili yapılan bütün çalışmalarda olduğu gibi girişimcilik konusuna da Osmanlı döneminden itibaren bir değerlendirme yapmak gereklidir. Bu çalışma için de aynı yöntem temel alınmıştır.

4.1. Osmanlı Döneminde Girişimcilik

Osmanlı-Türk toplumunda gerek halkın eskiden beri alışageldiği sosyal ve kültürel yapı, gerekse Osmanlı devletinin yönetim anlayışının bir sonucu olarak çok büyük toprak sahipliği gibi bir yapılanma mümkün olmamıştır. Ekonomik alanda büyük toprak sahiplerinin yerini, Osmanlı'da devlete ait toprakları işleyerek elde ettikleri üretimin bir bölümünü Devlete vergi olarak geri veren küçük üreticiler almıştır. Bu durum, toplumun içinden bireylerin kişisel olarak ekonomik faaliyetlerini geliştirip, yeni ticari fikirler yaratmasını uzunca bir dönem engellemiştir. Girişimcilik konusunda Türk toplumu üzerinde yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı gibi, ülkenin girişimci zihniyeti eksikliğinin

Osmanlıdan itibaren Türk insanının içinde bulunduğu toplumsal yapıdan kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır (Akin, 2003: 32)

Osmanlı toplumunda girişimciliğin gelişmemesi bir çok etkenin varlığıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Araştırmacılar bu etkenleri farklı gruplara ayırabilmektedirler. Burada, söz konusu durumu daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek adına dört ayrı grupta açıklanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı-Türk toplumu uzunca bir süre maddeye karşı bir açlık duymamıştır. Çok geniş yer altı ve yer üstü kaynaklara ve verimli arazilere sahip olan Osmanlı gerileme devrine kadar bolluk ve bereket içinde yaşama şansına sahip olmuştur. Bu şansa bağlı olarak halkın çok fazla çalışmasına, yeni arayışlara girmesine gerek kalmamıştır. Bunun sonucunda mala ve dünyevi fırsatlara çok fazla tamah etmeyen kanaatkar bir insan yapısı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mevcut durum, girişimci bir anlayışın yerleşmesine ve gelişmesine çok uygun olamamıştır (Doğru, 2008: 77-78).

Araştırmacıların İslam dininin girişimciliğin gelişmesine çok uygun bir anlayışa sahip olmadığını ileri süren Weberci düşünceler konusunda ikiye ayrıldıkları görülmektedir. Buna göre birinci görüş kanadını İslam felsefesinin girişimcilik açısından herhangi olumsuz bir etkisinin bulunmadığını ileri sürenler oluşturmaktadır. Bu düşünce sahiplerine göre, her şeyden önce İslam peygamberi Hz. Muhammed bizzat ticaretle uğraşmış, söz ve davranışlarıyla ticareti teşvik etmiştir (Akin, 2003: 34). Dolayısıyla sadece dini argümanlarla Osmanlı'nın girişimci kültürünün gelişemediğini ve bu etkiden dolayı batı toplumlarından geri kaldığını açıklamaya çalışmak doğru değildir. Zaten Bryan Turner gibi yeni Weberci düşünürler İslam diniyle girişimciliğin ruhu olan kapitalizm arasında bir uyumsuzluk olmadığına vurgu yapmaktadırlar (Özdemir, 2006: 43). Ancak batıdaki ekonomik gelişmeyi Protestan ahlakının sağlamış olduğu ekonomik ortamdan kaynaklandığını öne süren Weberci görüşler İslam dinini gerek inanç gerek doktrin gerekse uygulamaları açısından girişimcilik için uygun ortamı sağlamadığını ileri sürmektedirler. Nişancı (2002), bu düşünceyi destekleyen birtakım İslami davranışları şöyle açıklamaktadır; Osmanlı toplumunda servet sahibi olabilen insanlar, cami, çeşme yapımı, yoksulların korunması için sadaka ve zekat verme gibi çeşitli unsurlarla servetlerini Allah yolunda harcama yoluna gitmişlerdir (Doğru, 2008: 80). Böylelikle girişimcilik için gerek duyulan sermaye birikimi sağlanamamıştır. "bir lokma bir hırka", "dünya fani Allah baki" gibi toplumsal kabul gören tasavvufi anlayış pasif ve uysal bir kaderci tabakanın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak batıdaki gibi para kazanmayı ibadet sayan kar peşinde koşan sınıf ortaya çıkmamış, böylece Osmanlı toplumunda ne sermaye birikimi ne de girişimci kapitalist bir sınıf doğmuştur.

Osmanlı'nın kapitalist dünyaya uyumlu bir katılım sağlayamamasının bir sebebi de siyasi faktörler ve devletin ekonomiye yaptığı çeşitli müdahalelerdir. Padişahın tek otorite olarak mülk üzerinde sorgulanamaz bir kudrete sahip olması Osmanlı-Türk insanının kendi iç dünyasına yönelmesine neden olmuş, bunun sonucunda da Osmanlı Türk insanının ekonomik ferdiyetçiliği kısıtlanmıştır. Padişah kendisine alternatif bir güç olacağı endişesiyle büyük servet birikimine her zaman karşı çıkmıştır. Her ne kadar devlet görevlilerinin servet biriktirme fırsatının olduğunu görmekteysek de sıkça rastlanan müsadere olayları bu kesimin de sermaye sahibi olmasını engellemiştir.

Bireylerin kişisel sermaye birikimine karşı sürekli bir devlet müdahaleciliği söz konusu olmuştur (Sayar, 2000: 138).

Prens Sabahattin'e göre ise, Osmanlı imparatorluğunun ilerlemesine engel teşkil eden temel faktör toplumun dini değil sosyal yapısıdır. Ona göre girişimci bir sınıfın oluşmamasının temelinde Osmanlı toplumunun bütüncü bir yapıya sahip olması ve eğitim sisteminin Osmanlı-Türk insanını bağımsız bir hayata hazırlayamaması yatmaktadır. Bu nedenle girişimcilik ruhu törpülenmiş, Osmanlı-Türk insanını hep resmi görevlerde (devlet memuru) çalışmaya teşvik etmiştir. Dolayısıyla toplumun üzerinde görüş birliğine vardığı bu ortak görüş, risk almaktan korkan, girişken olmayan bir insan kitlesinin oluşmasına yol açmıştır. Bu arada emek, talep ve arz yapısını tamamen statik bir ekonomi içinde kontrol ettiğinden, serbest rekabet ortamını ortadan kaldıran lonca sistemi de Osmanlı-Türk sanayisinin kapitalizme ulaşmasının önündeki en ciddi engellerden birisi olmuştur (Akın, 2003: 35). Kapitülasyonlar ve o dönemin ikili anlaşmalarıyla Osmanlı topraklarında ticaret, belli bir yükselişe geçmiş ve yaygınlaşmıştır. Kapitalizmle bütünleşme süreci öncesinde Osmanlı'nın yerli unsurları (Müslüman) tarımsal faaliyetler yanında geleneksel zanaatlarla da meşgul olmaktadır. Genişleyen ticaretin etkisi ile korunmasız halde kalan yerli zanaat erbabının, küçük tezgahlarda yaptıkları üretim ithal edilen yabancı ürünler karşısında gerilemiş ve zamanla ortadan kaybolmuştur. Yerli nüfus ekonomik anlamda mevzi kaybederken Avrupalı iş adamlarına kültürel, dini ve dil olarak yakınlığı olan Hıristiyan Osmanlı tüccarları oldukça ayrıcalıklı bir duruma geçiş yaptılar. Ne var ki bu gayrimüslim burjuvazi, sahip olduğu potansiyeli Osmanlı'nın ekonomik gelişimi açısından değerlendirmeyi hiç düşünmemişlerdir (Göçek, 1999: 192).

Yaşanan birçok badirenin sonrasında iktidar gücüne sahip olan Jön Türkler geri kalmışlığı yenme arzusuyla dönemin Almanya ve İtalya'sında ortaya çıkan milli ekonomi programlarına başvurmuşlardır. Ancak bu ekonominin kurulması için gerekli bir unsur olan yerli (Müslüman) bir burjuva sınıfı bulunmamaktadır. Bunun üzerine bu dönemde Türk girişimciliğinin kırılma noktalarından birisi olarak değerlendirebileceğimiz bir politika yeşermeye başlamıştır. Yerli bir girişimci sınıfı yaratmak. Bu amaçla bir takım yasal düzenlemelerin yanında ekonomiyi millileştirmek ya da Müslümanlaştırmak adına Müslüman nüfus bazı caydırıcı uygulamalardan muaf tutulmuş, gayrimüslim unsurlar kısa kaç altına alınmıştır. Rum iş adamları yıldırılmış, ermeni olaylarının ardından yaşanan nüfus hareketlerinden sonra Ermenilerin bıraktıkları boşluk, Müslüman iş adamları tarafından doldurulmuştur (Kahraman 2006: 225-226). Ancak bütün bu yönlendirme ve teşviklere rağmen yerli halkın ticarete olan ilgisi belirli bir seviyenin üzerine çıkarılamamıştır. Bireysel girişimcilik anlamında Türk toplumunun yapısı Ülgener'in Türklerin "kişisel irade ve zekanın derin bir itaat ve teslimiyet ruhu karşısında ne kadar geri planda kaldığı" yorumuyla da anlatılmak istenmektedir. (Akın, 2003: 33). Bu anlayış Türk insanının çok uzun dönemler ekonomik anlamda bireysel çıkışlar yaparak yeni arayışlara girmesini engellemiş ve tüm halkın geçimini devlete bağımlı hale getiren bir yapının oluşmasına yol açmıştır.

4.2. Cumhuriyet Döneminde Girişimcilik

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra, ekonomik yapılanma anlamında Osmanlı Devletindeki geleneksel anlayışa göre belli oranda değişiklikler kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle devletin uyguladığı politikalar ve ticari alandaki yaptığı yönlendirmeler, ekonominin nasıl yapılacağına temel belirleyicisi olmuştur. Bunun sonucu olarak da girişimcinin başarısı ve ilerleme kaydedebilmesi her şeyden önce onun devletle olan ilişkisini oldukça önemli hale getirmiştir. Genel olarak Cumhuriyet dönemindeki girişimcilik alanındaki araştırmalara bakarsak, bu konunun tarihsel açıdan belirli dönemlere bölünerek incelendiğini görürüz. Bu tarihsel sınıflandırmayı ayrı ayrı tanımlamak gerekirse birinci dönem ulusal ekonominin kuruluşu olarak literatüre geçen 1923-1930 yılları arasındadır. Daha sonra devletin ekonomik faaliyetlerin içine bizzat girdiği, ülkedeki birçok ticari ve sanayi faaliyetin başlamasında yönlendirme ve teşviklerde bulunmanın yanında bu faaliyetleri bizzat yürüttüğü devletçilik dönemi olarak anılan 1930-1950 dönemi gelmektedir. 1950-1960 dönemini ele alan ve liberal ekonomiye geçiş diye adlandırılan yıllar Cumhuriyetten sonra yapılan tarihsel ayrımın üçüncü kısmını oluşturmaktadır. 1960-1980 yıllarında yaşanan ekonomik süreç ise ülkenin planlı ekonomiye adım attığı süreç olarak literatürdeki yerini almıştır. Ve son olarak da Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde ithal ikamelerin son bulup, ihracata yönelik kalkınma planlarına başladığı 1980 ve sonrasında ele alan dışa açık liberal ekonomi dönemi gelmektedir (Uygun, 2006: 127). Yapılan çalışmalarda her ne kadar 1980 sonrasında günümüze kadar olan dönem bir bütün olarak ele alınsa da, gerek 2000'li yıllardan sonra ülkemizin yaşadığı ekonomik krizler, gerekse daha sonra yabancı sermayenin katılımıyla birlikte (genelde özelleştirmeler yoluyla) dışa açık bir ekonomi politikası izleyerek oluşan yeni dönemi de ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutarak incelemenin daha uygun olacağı düşünülmüştür.

4.2.1. 1923-1930 Yılları ve Ulusal Ekonominin Kuruluşu

Cumhuriyet döneminin ilk yapılanmalarının temel alındığı kuruluş yıllarında oluşturulmaya çalışılan bir girişimci sınıfı göze çarpmaktadır. Türk toplumundan bu sınıfın oluşturulma çabaları aslında bu alandaki yapılan ilk deneme değildir. Osmanlının son dönemlerinde gayrimüslimlerin belli uygulamalarla sindirilip yerli (Müslüman) bir girişimci sınıf yaratmaya çalışan İttihat ve Terakkicilerin yaptığı çalışmalar, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da devam edilen girişimci sınıfın oluşturulması çalışmalarının zemini niteliğindedir (Akın, 2003: 39-40). Ülkenin çok zor bir dönemden geçerek her alanda yeniden bir planlama ve yapılanma içine girdiği bu yıllarda ekonomideki temel amaçlardan birisi de ekonomik güç anlamında milli bir burjuvazi oluşturarak bu şekilde sermaye gücü sağlayabilmektir. (Candan, 2011:9). Devletin bizzat kendi eliyle yürüttüğü bu girişimci sınıf oluşturma çabalarına somut bir örnek vermek gerekirse 1927 Sanayii Teşvik Kanunu'ndan sonra ticaret politikaları kapsamında eğitilen ve sanayide çalışmaları için ordudan terhis edilen asker kökenli bürokratların, bizzat devlet eliyle ekonomik faaliyetler yapmak için yönlendirildikleri gerçeği açıkça görülmektedir. Ancak, bir girişimcinin taşınması gereken özelliklerle devlet görevinden ayrılmış bir bireyin taşıdığı özellikler birbirine oldukça zıt kutuplardır. Girişimciliğin temel esasları olan risk alma, fırsatları takip etme, yeniliklere paralel olarak kendini

sürekli değiştirebilme gibi esnek özelliklerin, kendini devletin çatısı altında belli kurallara sabitlemiş bir bürokrattan beklenmesi daha çalışmanın başlangıç aşamasında başarısızlıkla sonuçlanacağını bir göstergesidir.

4.2.2. 1930-1950 Yılları ve Devlet Girişimciliği Dönemi

Tüm dünyadaki ekonomik politikaların belli değişikliklere uğramasına sebep olan ve bir çoğununda yeniden planlanıp yapılandırılmasına yol açan 1929 yılında ekonomide yaşanan büyük buhran Türkiye’de de etkisini hissettirmiş ve devletin piyasalardaki rolünü öne çıkarmıştır. Devletin ekonomideki üretimin büyük bölümünü kendi eliyle gerçekleştirdiği ve piyasalara doğrudan doğruya bazı uygulamalarla müdahale ettiği bu dönemin tüm dünyadaki ekonomik politikalarla paralel bir çizgi izlediği görülmektedir. Öyle ki Dünya da bu dönem ABD’de müdahalecilik yönünde kendini gösterirken, Almanya, İtalya, ve Japonya bu ekonomik uygulamaların sonucunda faşizme, Rusya ise oluşturduğu beş yıllık sanayi politikalarıyla tamamen merkezîyetçi bir yapıya doğru sürüklenmiştir (Öztürk, 2008: 29).

Bu yıllarda “devletçilik” anlayışı çerçevesinde devlet, büyük ölçüde üretimi gerçekleştiren, ulaşım, bankacılık ve finans alanında etkin, gerektiğinde piyasaya doğrudan müdahale eden, fiyatlar üzerinde kontrol sağlayan bir role bürünmüştür. Türk Devletçiliği bireyin mülkiyet ve tasarruf hakkını tanımakla birlikte, bu hakların kullanımının “millet ve devletin yüksek menfaatleri” ile uyumlu olmasını gerektirir olmuştur (Akin, 2003: 40).

Hatta dönemin hakim karakterine uygun olarak Türkiye’de de özel sektöre ve rekabetçi anlayışa zaman zaman hışımla yaklaşanların olduğu da görülmüştür. Kuşkusuz bu yaklaşım ilişkilere de yansımıştır. Ancak Buğra’nın da çok iyi ortaya koyduğu gibi, bu gerilimlerin bizi özel sektörün devletin müdahalesinin varlığına karşı olduğu düşüncesine götürmesi hatalı olacaktır. O dönemde işadamlarının rahatsızlığı devletin müdahalesinden ziyade, bu müdahalelerin sınırının nerede başlayıp nerede bittiğine dair yaşadıkları belirsizlik ve endişeden kaynaklanmaktaydı (Buğra, 2008: 150).

İkinci Dünya Savaşı’nın etkili olduğu yıllarda CHP iktidarı, “savaş zenginleri”nin dışı dönük, İstanbullu ve gayrimüslim kanadını Varlık Vergisi ile; büyük çiftçi kanadını ise, Toprak Mahsülleri Vergisi, Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile derinden sarsmıştır. Buna karşılık, yüksek bürokrasiyle içli dışlı olmuş çıkar grupları ve burjuva klikleri ile Anadolu kökenli ticaret sermayesi, savaş ekonomisi uygulamalarından şikayetçi olmamışlardır (Boratav, 2006: 349).

4.2.3. 1950-1960 Yılları ve Liberal Dönem

Bu dönemde genel olarak devletin ekonomiye müdahalesini arttırdığı bir politika karşımıza çıkmaktadır. Devletin ekonomiye yaptığı bu müdahaleler her ne kadar girişimciyi teşvik etme hedefi adı altında planlansa da, uygulamada sadece kar sonucuna bağlı kısa vadeli planlara dönüşmekten kurtulmamıştır. Devletin ekonomik piyasalara olan teşvik, yönlendirme ve dengeleme gibi başlıklar altında yapmış olduğu müdahaleler bu dönemde istenilen sonuçları vermemiş, ama ne var ki hükümet oluşan bu sorunun çözüm yolunu ekonomiye yaptığı bu müdahalelerin dozunu arttırarak aramış ve zaten yolunda gitmeyen mevcut düzeni daha da kötü hale getirmiştir.

Dönemin başında liberal ekonomiye yönelik, piyasa ve özel sektör yanlısı vaatler sunulmuşsa da (de jure), gerçekte (de facto) karışık devlet müdahaleleriyle piyasayı daraltan ve bu müdahalelerde sürekli değişikliğe giderek iş dünyasını zor durumda bırakan bir ekonomi yönetimi anlayışı sergilenmiştir. Ancak bu müdahalelere rağmen özel sektörü geliştirmeye yönelik daha önceki dönemlere kıyasla çok daha önemli adımlar atılmıştır. Örneğin 1950’de Sınai Kalkınma Bankası’nın kurulması, sağlanacak kredilerle özel sektörü geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu, uygulamada yaşanan sıkıntılara rağmen girişimcilik tarihimizdeki önemli adımlardan biri olarak kabul edilebilir. Ancak bu dönemde özel sektörü geliştirmeye yönelik uygulanan politikaların neticesinde “girişimci ruhundan” ziyade yine o bildik “(ihtikâr ruhu)” ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, devletin özel sektöre yönelik bir stratejik planlamadan uzak durması ve sistematik olmaktan uzak müdahaleler rantiyeye faaliyetleri için uygun bir ortam oluşturmuş olmasıdır. Böylece ideal ve verimli olabilecek bir girişimci profilinin ortaya çıkmadığı görülmektedir (Öztürk, 2008:31).

4.2.4. 1960-1980 Yılları ve Planlı Ekonomi

Bu dönemde dikkat çeken en önemli gelişmelerden birisi Devlet Planlama Teşkilatının kurularak devletin birçok alanda planlama öncülüğünü üstlenmesi olarak göze çarpmaktadır. Bu yıllarda ülkede uygulanan sanayi politikasının ithal ikamecilik yani yurt dışından alınan mevcut marka ve bu markaların üretimlerinin Türkiye’de yapılması çalışmaları oluşturmuştur. Bu planlı ilerleme çabası ilk dönemler belirli bir düzen içerisinde seyredip ılımlı bir havanın esmesine yol açıyorsa da 70’li yıllardaki popülist politikalar, bu dönemde karışıklıklara neden olan ideolojik kavgalar, yaşanan petrol şokları, Türkiye’nin Kıbrıs çıkartması ve arkasından gelen ekonomik ambargo gibi nedenlerle dış borçların ödemesindeki sıkıntı, enflasyon ve işsizlikle beraber kendini gösteren ekonomik darboğazlar, askeri darbeler ve siyasi istikrarsızlıklar iş dünyasının gelişimini engellemiş ve performansını düşürmüştür (Öztürk, 2008: 30-31).

1971 yılında Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği’nin (TÜSİAD) kurulması, girişimcilik tarihimizde öne çıkan durumlardan birisidir. Özellikle yoğun siyasal çalkantıların yaşandığı böylesi bir dönemde, bu örgütlenme ile iş dünyası hem kendi sınıf çıkarlarını, hem önceki dönemlerde toplum nezdinde bozulan meşruiyetini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu meyanda TÜSİAD’ın varlık nedeni Türkiye’yi dışarı açmak, içeride rekabeti yoğunlaştırmak ve uzun vadede sağlıklı bir girişimcilik ortamı kurmaktan çok uzaktır. Temel amaç; içeride kaynak kullandırmaya dayalı, dışarıda ise korumacılığı öne çıkartan İthal İkameci modelde kaynak kapma ve devletim korumasına mazhar olma bağlamında daha örgütlü bir mücadele etmektir (Öztürk, 2008: 31).

TÜSİAD’ın kuruluşu konusunda, Öniş, Harris (1989) tarafından kavramsallaştırılan “sermayenin ya da burjuvazinin olgunlaşması tezi”ne vurgu yapmaktadır. Sermayenin olgunlaşmasındaki merkezi ilkeye göre sanayileşmenin erken döneminde devletin güçlü etkisi ve yönlendirmesi altında gelişen özel iş çevreleri ya da burjuvazi, gelişme belli bir eşığe ulaştığında devletten bağımsızlaşmayı talep edecektir. Dolayısıyla, demokratikleşme iş çevrelerinin kendilerini devletin vesayetinden kurtaracakları ve devlet-iş çevreleri ilişkilerinin radikal bir biçimde yeniden düzenlendiği bir araç haline

gelmektedir. Sermayenin olgunlaşması tezi'nin bir başka boyutu da, özel sermayenin belli bir olgunlaşma eşiğine ulaştığında kamusal imajı ile daha çok ilgilenir hale gelmesi ve süreç içinde bir sivilleştirme misyonu üstlenmeye eğilim göstermesidir. TÜSİAD'ın kuruluşuyla birlikte, Jön Türk hareketinden başlayan Türk girişimci oluşturma çabalarında önemli bir aşamanın geçildiği söylenebilir. Türk burjuvazisi artık olgunlaşmıştır (Öniş, 2009: 210-211).

4.2.5. 1980 ve 2000 Yılları ve Dışa Açık Liberal Ekonomi

Bu dönem özellikle Avrupa ülkeleri başta olmak üzere kamu kurumlarının özelleştirilmesi ve devletim hacminin küçülmesi çalışmalarının yoğunlaşmaya başladığı yıllardır. Dünyada yaşanan bu değişim sürecinden Türkiye'de oldukça ciddi biçimde etkilenmiş ve 24 Ocak 1980 kararları ile ekonomik alanda ciddi bir yapılanmanın ilk adımları atılmıştır. Bu ekonomi politikalarının hedeflenen başlıca amaçları ekonominin dış piyasayla rekabete girmesinin sağlanması, yabancı sermayenin ülke içindeki yatırımlara özendirilmesi, ihracatın artırılması, ekonomide devlet sektörünün küçülmesi, devletin ekonomik alana olan müdahalesinin en aza indirilmesi, özel sektörde sermaye birikiminin teşvik edilip özendirilmesi ve bunlara bağlı olarak da piyasa mekanizmalarının özgürce işleminin sağlanması olarak sıralanmaktadır (Uygun, 2006: 67). Alınan bu 24 Ocak kararlarından çok kısa sayılabilecek bir süre sonra yaşanan askeri darbeden dolayı piyasalarda ister istemez olumsuz beklentiler oluşmuşsa da, Buğra (2008)'ya göre daha önceki askeri müdahaleler sırasında yaşanan olumsuz beklenti ve ekonomik kaygılar bu dönemde pek yaşanmamıştır.

Uygulanmaya çalışılan bu ekonomik hamleler bazı olumsuz tablolarla sektöre uğrasa da genel anlamda devlet merkezli ekonomik işleyişten piyasa merkezli bir ekonomik yapıya geçişin alt yapısını oluşturması bakımından olumlu algılanmıştır (Candan, 2011: 17). Özellikle ülkede yatırım yapan yabancı sermaye potansiyelinde gözle görülür önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu artışta önceki dönemlerde uygulanan kısıtlayıcı tutumların yerine devlet tarafından uygulanan çeşitli özendirici politikaların etkisi oldukça fazladır.

1990 yılında kurulan Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği'nin kurulması bu yılların öne çıkan önemli gelişmelerinden biri olarak anılmaktadır. Daha çok Anadolu sermayesi üzerine kurulu bir yapısı olan bu dernek öncelikle devletin ekonomik etkinlikler bakımından ayrıcalıklı gruplar yaratmış olmasını, sonra da bağımsız yapısını kaybederek büyük sanayinin yönlendirmesine tabi hale gelmesini eleştirmiştir (Özdemir, 2006: 163).

4.2.6. 2000'li Yıllar ve Sonrası

Ülkede derin bir ekonomik krizin patlak vermesiyle başlayan 2000'li yıllar hem politik hem de ekonomik anlamda oldukça hareketli ve sıkıntılı geçmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecine adım attığı bu dönemde uluslararası finans kuruluşlarının desteğini almak amacıyla yurt dışından transfer edilen Ekonomi bakanı Kemal Derviş'in hazırladığı Güçlü Ekonomiye Geçiş programı, Türkiye'nin ekonomik anlamda yeni bir döneme daha girişini göstermekteydi (Candan, 2011: 18).

Bu dönemin önemli başka bir özelliği de girişimciler tarafından istikrar ve bu istikrarın sağladığı güven ortamı açısından olumlu bir gelişme olarak kabul edilen üst kurulların yaygınlaştığı yıllar olmasıdır. Bu kurullar siyasi iradenin

popülist uygulamalarıyla girişimcilik ortamının istikrarını bozacak müdahalelerine karşı tedbir görevi üstlenmiştir. Piyasalarda oluşan bu istikrar ve güven ortamı, ülkeye yabancı sermayenin girişini kolaylaştırmış ve dolayısıyla da yatırım anlamında önemli bir katkı sağlamıştır.

AB üyelik süreci ve liberal söylemlerin savunucusu olarak iktidara gelen AKP hükümetleri döneminde de, söz konusu üst kurulların etkinliği sürmüştür. Kasım 2002 sonrasındaki dönemin yeni yüzü ise, ülkenin özellikle yabancı sermaye için uygun koşulları sağlayarak ekonomik gelişmeyi yabancı sermaye yatırımlarının da desteğini alarak gerçekleştirmek şeklinde olmuştur. Özellikle uluslar arası tahkim sözleşmesinin kabul edilmesi, yabancı sermayenin bilhassa özelleştirmeler yoluyla ülkeye girişini hızlandırmıştır.

5. TÜRKİYE'DE GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNÜNDEKİ SORUNLAR VE ENGELLER

Türkiye girişimcilik alanında özellikle dış ticaret serbestisi, mülkiyet kaydındaki ilerlemeler, yatırımcının korunması ve sözleşmelerin bağlayıcılığı gibi konularda belli aşamalar kaydetse de genel olarak bir girişimcinin hala tam anlamıyla özgürce ticaret yapabileceği bir platform olarak kabul görmemektedir (Akın, 2010: 43).

Türkiye'de girişimcilik anlamında toplumda oluşan ve iş yapma anlamında olumsuz bir algının oluşmasına sebep olan bir başka konu yolsuzluk algısıdır. Yolsuzluğun kaynakların etkin olmayan biçimde kullanılmasına yol açması ve buna bağlı olarak da büyümeyi sektöre ugratması bakımından girişimciliğin önünde önemli bir engeldir. Ekonomik büyümeye çeşitli yollardan zarar veren yolsuzluk, girişimcinin enerjisini yeniliklerden ve üretken faaliyetlerden toplumsal olarak boşa harcanan çabalara yönlendirir (Akın, 2010: 39).

Girişimciliğin önündeki engeller konusunda bir araştırma yapan Öztürk (2008)'e göre, Türkiye'nin son yıllarda makroekonomik istikrarını temin ederek ve gerçekleştirdiği reformlar ile rekabetçilik verimlilik anlamında merdivenleri hatırı sayılır bir biçimde tırmandığını söylese de buna rağmen Türkiye'nin ancak ilk 50-60 ülke arasına girebildiği gerçeğine dikkat çekmektedir. Aynı çalışmada girişimciliğin önündeki engeller şöyle sıralanmıştır;

- Şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından maliye politikalarının yetersizliği,
- Finansman sağlama konusunda özel kesimin bankalardan yeterince faydalanamaması,
- Kredi maliyetlerinin yüksek oluşu,
- Nitelikli iş gücü eksikliği ve istihdamın yüksek maliyetli oluşu,
- Teknoloji ve yenilik yaratmak açısından AR-GE faaliyetlerinde özel sektörü teşvik edici desteklerin yetersizliği,
- Enerji sektörünün yapısı (devletin yürütmesi) ve enerji maliyetlerinin yüksek oluşu,
- Mevcut hukuk sisteminden kaynaklanan şirket açma-kapama sürecinin zorluğu, fikri mülkiyet haklarına gösterilen yasal korumanın yetersizliği, yargı sisteminin yavaş işleyişi ve rekabet açısından yasal mevzuatın yetersizliği,
- Vergi mevzuatının karmaşıklığı ve adaletsiz vergi sistemi,
- Kamu yönetimde yönetim ilkeleri doğrultusunda istenilen değişimin sağlanamaması.

Hakan CANDAN

Polat (2007) ise, ülkemizin çok uzun dönemler yüksek enflasyonla beraber yaşaması halkın geleceğiyle ilgili belli kaygılara sürüklenmesine yol açtığını ve oluşması muhtemel bir girişimcilik anlayışının da önünü daha başlamadan kestiğini ileri sürmüştür. Çünkü enflasyonun halk tarafından algılanışı risk demektir. Gelecekle ilgili belirsizliğin olduğu bir ortamda da risk almak istemeyen birey kendisini mevcut durumun haricindeki yeniliklere ister istemez kapatacaktır. Bu olumsuz beklenti, çok uzun bir dönem girişimciliğin önünde aşılması oldukça zor bir engel olarak durmuştur.

Akın, 2010 yılındaki çalışmasında bağımsız uluslar arası kuruluşların yayınladıkları ekonomik özgürlükler ortamına ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı çeşitli rapor ve endekslere göre Türkiye'nin girişimcilik ortamına dair tespitler yapmıştır. Bu tespitler çerçevesinde Türkiye'deki iş ortamının ve ekonomik özgürlükler ile bu uygulamaların önünde engel teşkil edebilecek muhtemel kısıtlamalara değinilen bu araştırma, yazımızın girişimciliğin önündeki sorun ve engeller bölümü için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bir ülkedeki iş yapma kolaylığını ölçen Dünya Bankası bünyesindeki bir ekip tarafından yürütülen İş yapma endeksinin 2012 verilerine bakıldığında, Türkiye'nin 2011 yılına göre iki basamak yükselerek 181 ülke arasında iş yapma kolaylığı açısından 71.sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak bu kısmi yükselişe rağmen ülkemizde hala istihdam alanındaki katılık, işin tasfiyesinin zorluğu ve işe başlarken alınan çeşitli izin ve ruhsatların çokluğu girişimcilik faaliyetlerinin önünde ciddi engeller teşkil etmektedir.

Girişimcilik açısından bir ülkedeki en önemli engeller arasında bürokratik formalitelerin oluşturduğu zorluklar da bulunmaktadır. Özellikle Türkiye gibi hızla gelişme ve kalkınma hedefi, isteği ve mecburiyeti olan bir ülke açısından bürokratik engeller, girişimcilik ortamına yaptığı olumsuz etki nedeniyle bir şekilde "kendi kendini ayağından vurma" olarak değerlendirilebilir. Çünkü uluslararası rekabetin keskinleştiği günümüzde, ülkemizin iş dünyası aktörleri olan girişimcilere her alanda kolaylaştırıcı bir destek sunmak zorunluluğu vardır.

Bu dönemin başlangıcı sayılabilecek olan 2002 yılındaki WCI (World Competitiveness Indicator) verilerine göre Türkiye, devlet bürokrasisinin iş dünyasında büyümeyi kolaylaştırdığı 49 ülke içinde 39. sıradadır, bir diğer deyişle en bürokratik 10. ülke durumundadır. 2011 verilerine göre 142 ülke içinde ülkemizin sıralaması 59. sıradır. Bu göstergedeki alt kategoriler içindeki en olumsuz tablolar; iş gücü piyasasının etkinliği (133. Sıra) ve kamu kurumlarının şeffaflığı ve etkinliği (86.sıra) olarak görülmektedir.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından yayımlanan 2001 yılına ait raporda, "Türkiye'de işletme faaliyetine ilişkin zamanın %20'si, bürokratik engeller nedeniyle harcanmaktadır. Bu oran Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde %8, Latin Amerika'da %4'tür." denilmektedir. Aynı rapor, Türk kamu bürokrasisinin girişimcileri, ülke insanına aş, iş, katma değer, vergi ve ihracat sağlayan faydalı bir unsur olarak değil, genellikle "potansiyel suçlu" olarak görmekte olduklarını ileri sürmektedir. İlginç olan, girişimcileri potansiyel suçlu gibi gören tek partili devletçilik döneminin bürokratik elitlerine ait düşüncenin 2000'li yılların başında da geçerli olmasıdır.

TÜSİAD adına 2002 yılında yapılan bir çalışmada iş adamlarına bir anket uygulanarak düşünceleri alınmıştır. Bu ankete katılan girişimcilerin %90'ı bürokratların yeni kurulan şirketlere destek sağlamak konusunda etkili ve

yeterli olmadığını, %66'sı karmaşık idari süreçler nedeniyle kendi işini kurmanın zor olduğunu, %78'i yeni kurulan şirketlerin gerekli izin ve lisansları kısa sürede alamadıklarını söylemektedirler. Bürokratik engellerle karşılaşılacak kurumların başında, devletin resmi kuruluşları (%88) gelmektedir. Gümrükler %50, belediyeler %42, devlet bankaları %33 şeklinde sıralanırken bürokratik engellerle karşılaşmadığını söyleyenlerin oranı sadece %4 olmuştur. Bu raporun girişimcilerin beklentilerine yer verilen bölümünde, girişimcilerin 1. Sıradaki beklentisi %61 ile "bürokrasinin kolaylaştırılması" olmuştur.

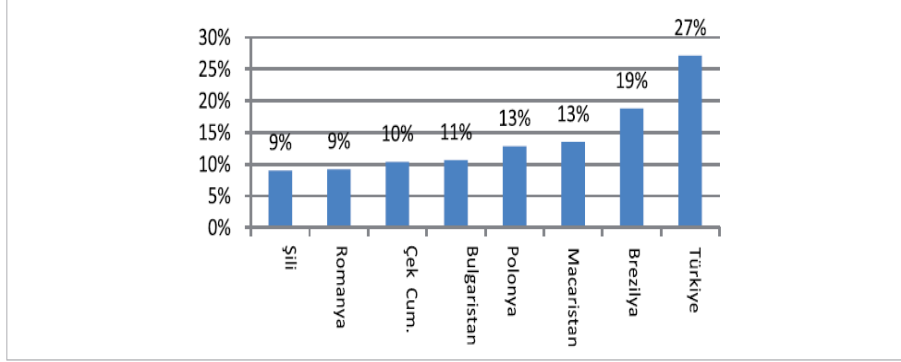
İşleyiş ve yapı noktasında bürokratik yanı ağır basan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK)'nın 2010 yılına ait raporu, iş dünyası ve bürokrasi ilişkisi açısından önemlidir. Bu rapora göre, şirket tescil prosedürleri sadeleştirilmiş olmakla birlikte, idari prosedürler hala şirketler üzerinde yüksek bir "zaman vergisi"² uygulamaktadır. Türkiye'de şirket düzeyinde üretim ile düzenleyici ortamın bazı özellikleri arasında olumsuz bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Bunlar arasında; işletmelerin tabi tutulduğu denetimlerin sayısı, alınması zorunlu ruhsatların sayısı ve bunların alınması için harcanan zaman gibi bazı resmi bürokratik zorunluluklar ile ithalattaki zaman alıcı gümrük prosedürleri yer almaktadır. "Ağır düzenleyici gereklilikler", elektrik alabilmek veya devlet ile sözleşme yapabilmek amacıyla yapılan kayıt dışı ödemeler ile üretim arasındaki olumsuz ilişkiden de görülebileceği gibi, yolsuzluğun olumsuz sonuçları için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Verimsiz düzenlemeler, aynı zamanda şirketlere kısmen de olsa kayıt dışı kalmaları için bir teşvik unsuru oluşturmaktadır (YOİKK, 2010: IX).

Yine aynı rapora göre, Türkiye, düzenleyici ortamın işletme tescilinin kolaylaştırılması gibi bazı alanlarında önemli reformlar yapmıştır. Ancak bürokrasi hala işletmeler için önemli maliyetler getirmektedir. Son dönemde yapılan reformlar ile bir işletmenin tescili için gerekli olan adımları sayısı (2004) 13'ten (2009) 6'ya indirilerek tescil için harcanan zaman azaltılmıştır. Bu çalışmada yapılan ankete göre işadamları, işletme tescili için geçen sürenin 2005 yılında 66 gün iken 2008 yılı itibarı ile 62 güne düştüğünü ifade etmişlerdir. Ancak bu süre, benzer ülkelere göre uzundur. Bu çalışmanın bulgularına göre, algılanan zaman vergisi 2005 yılından bu yana %9'dan %27'ye yükselmiş görünmektedir (YOİKK; 2010: IX-X). Aşağıdaki Şekil 1'de, zaman vergisi açısından bazı ülkelerle ilgili bir kıyaslama yer almaktadır.

---

² Zaman Vergisi; yöneticilerin, bürokratik konular için harcadığı zamanın yüzdesi anlamında kullanılmaktadır (YOİKK, 2010: VII).

Şekil 1. Çeşitli Ülkelerde Zaman Vergisi Oranları

Kaynak: YOİKK, 2010.

YOİKK (2010: 140) raporu, hükümet ile iş sektörü arasındaki son gelişmelerden birisi olarak il düzeyinde Kalkınma Ajanslarının kuruluşuna dikkat çekmektedir. Rapora göre; bu ajanslar, TOBB ve diğer kamu kurumları ile yakın iş birliği içerisinde, yerel düzeyde, özellikle KOBİ'ler için olmak üzere bir bilgi noktası olarak hizmet verebilir ve girişimleri rasyonelleştirebilir. Ruhsat ve izinleri veren kurumlar ile şirketler arasında bu işlemleri kolaylaştıran “tek pencereci dükkanlar” olarak hizmet verebilir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Artık bütün Dünya’da girişimciliğin ekonomik büyümenin ve kalkınmanın en önemli araçlarından birisi olduğu ortak kabul görmüştür. İlk bakışta bireysel bir girişimcinin yaptığı faaliyetler sonucunda ortaya çıkardığı fayda, sadece o kişinin kendi kişisel kazancı gibi gözükse de aslında bu eylemin sonuçları tüm topluma yayılabilen ortak faydaya dönüşebilmektedir. Gerek girişimcinin yaptığı ticari faaliyetlerden sonra oluşturduğu sermaye birikimini ülke ekonomisine dahil etmesi açısından, gerekse bu girişimcilik eylemi sonucunda oluşan işletmelerde çalışan bireylerin istihdamının oluşturduğu sosyal refah açısından bir girişimcinin ülke ekonomisine ve kalkınmaya sağladığı katkı açıkça görülmektedir.

Girişimcilik faaliyetlerinin yukarıda saydığımız faydalı sonuçları doğurabilmesi için öncelikle ülkede hem sosyal ve kültürel olarak hem de ekonomik olarak bu faaliyetlere elverişli bir ortamın sağlanması gerekmektedir. Bu uygun ortamın sağlanması konusunda en büyük görev haliyle devlete düşmektedir. Görülmektedir ki Türkiye’de iş yapma ortamı anlamında problemler alanların yanında, belli konularda ciddi mesafelerin alındığı da görülmektedir. Ülkemizde girişimcilik adına olumlu ve özgür bir ortamın yaratılması açısından yapılanlar arasında dışa dönük ekonomik büyüme stratejisinin kabulüyle rekabeti ve verimliliği teşvik eden Özal politikaları, devletin hantal işletmecilik anlayışından dolayı yönetmekte zorlandığı ve ekonomik açıdan zarar eden kuruluşların özelleştirilmesi, ekonomik güven ve istikrar açısından önemli bir misyon üstlenen bağımsız üst kurulların kurulması, yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştıran uygulamalara öncelik verilmesini sayabiliriz.

Bütün bunlara rağmen günümüzde Türkiye'nin girişimcilik açısından sahip olduğu ekonomik ortamın ve Osmanlıdan itibaren topluma yerleşmiş olan sosyal ve kültürel anlayışın istenilen düzeye geldiğini söylemek pek mümkün değildir. TÜSİAD ve MÜSİAD gibi girişimci derneklerinin raporları ve bağımsız uluslar arası kuruluşların yayınlamış olduğu çeşitli araştırma raporları ve endeksler yukarıdaki görüşü destekler nitelikte sonuçlar vermektedir.

Ülke olarak "muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma" ülküsünün gerçekleştirilmesi için buradan çıkarılacak sonuç, Türkiye'nin girişimcilik ortamını geliştirecek adımların biran önce atılması gereğidir. Bu konuda devletin atması gereken adımların yanında Türk girişimcisinin de her şeyi devletten bekleyen kolaycı ve hazırcı anlayışı terk edip, küresel rekabet ortamının koşullarına uygun hareket etmek zorunluluğu vardır.

Bundan sonraki çalışmalarda Türkiye ile benzer girişimcilik serüvenine sahip olduğu düşünülen diğer ülkelerdeki durumun incelenerek, bir mukayese yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akın, H.B. (2003). Türkiye'de Girişimcilik ve Memurluk Üzerine Mustafa Suphi ve Prens Sabahattin'den Mülhem Bir Analiz. *Piyasa*, 6-7, 29-51.
- Akın, H.B. (2009). "Görünen Elden Görünmeyen Ele" Girişimcinin Dönüşü: İnternet Çağında Kapitalizm ve Girişimcilik Üzerine Bir Değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 93-107.
- Akın, H.B. (2010). Türkiye'de İş yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi. *Bilgi*, 55(Güz), 21-49.
- Alp, S. (2009). Temel Dinamikleri ve Değişen Yapısı ile Girişimciliğin İktisat Teorisi Tarihi İçindeki Yeri. *Liberal Düşünce*, 56, 1-14.
- Bernstein, A. (2003). Keşif Çağı (Çev. Şeyma Akın). *Piyasa*, 8,97-101.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*, (2. Baskı), Ankara: İmge Yayınevi.
- Buğra, A. (2008). *Devlet ve İşadamları* (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Candan, H. (2011). *Türkiye'de İş Dünyası ve Bürokrasi: Girişimcilerin Kamu Bürokrasisi Algısına Yönelik Bir Araştırma*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tez Önerisi.
- Coase, R.H. (2004). Firmanın Doğası (Çev. Can Madenci). *Piyasa*, 12, 233-253.
- Çakmak, O. (2003). Girişimciliğin Tarihsel Gelişimi. *Piyasa*, 8(Kış), 61-77.
- Doğru C. (2008). Osmanlı Toplumunda Kapitalist-Girişimci Sınıfın ve İnsan Tipinin Oluşumunu Engelleyen Faktörler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 75-91.
- Dupont, B. (2003). Müteşebbis Nerede (Çev. A. Zeynep Kopuzlu). *Piyasa*, 8, 55-59.
- Göçek, F. M. (1999). *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme* (1. Baskı). Ankara: Ayraç yayınevi.
- Güney, S. (2008). *Girişimcilik: Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*. (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hauser, H. (2000). Entrepreneurship in Europe. *Business Strategy Review*, 11(1), 1-9.
- Kahraman, K. (2006). Anadolu Aslanlarının Doğuşu. (Editör: E. Erken), *İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız* içinde (ss. 221-235). İstanbul: Bilge Matbaacılık.
- Menger, C. (2004). İnsanlar Neden Ticaret Yapar? (Çev. Şeyma Akın). *Piyasa*, 12, 254-259.
- Nişancı, Ş. (2002). *15-16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri.
- Öniş, Z. (2009). Girişimciler, Vatandaşlık ve Avrupa Birliği: Türkiye'de Devlet ile İş Dünyası Arasındaki İlişkilerinin Değişen Doğası. (Editör: E. F. Keyman ve A. İçduygu), *Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık* içinde (ss.197-228). İstanbul: Sena Ofset.
- Özdemir, Ş. (2006). *MÜSİAD: Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmesinin Derinleşmesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Öztürk, İ. (2008). *Girişimcilik Raporu*. (Rapor No:1). İGİAD 2008 Girişimcilik Raporu
- Polat, S. (2007). *1980-2000 Yılları Arasındaki İhracat Artışının Devlet-İşadamı İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sayar, A.G. (1998). *Sabri F. Ülgener: Bir İktisatçının Entelektüel Portresi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Top, S. (2006). *Girişimcilik, Keşif Süreci*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği). (2002). *Türkiye'de Girişimcilik* (Yayın No: Tüsiad-T/2002-12/340). İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.
- Uygun, R. (2006). *Türkiye'de Girişimcilik Kültürünü Yönlendiren Öncü Girişimciler ve İbrahim Bodur Modeli*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- WCI (World Competitiveness Index). (2011). *Global Competitiveness Report*. World Economic Forum.

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_CompetitivenessIndexRanking_2011-12.pdf E.T: 10.11. 2011

YOİKK (Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu). (2010). *Türkiye Yatırım Ortamı Değerlendirmesi:Krizden Özel Sektör Öncülüğünde Büyümeye* (Rapor No: 54123-TR). Ankara: YOİKK